

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу **Петренко Інни Федорівни**
«Формування простору класної кімнати
початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки/Науки про освіту

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Реформування системи початкової освіти України в ХХІ ст. базується на орієнтації на запити та досвід учнів, на підвищенні рівня активності школярів в освітньому процесі, на формуванні компетентностей та підготовці дітей до ефективної життєдіяльності в сучасному суспільстві. Однією з умов реалізації актуальних завдань початкової школи є організація такого освітнього простору, в якому б задовольнялися потреби особистісного розвитку школярів, створювалися комфортні умови для навчання, забезпечувалося досягнення загальної мети освіти. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених свідчать, що вплив освітнього простору школи на соціокультурний розвиток, на процеси навчання, виховання і соціалізації учня, на формування його особистості є незаперечним. Тому в сучасній педагогічній науці та практиці актуалізувалася проблема формування освітнього простору закладу освіти загалом та класної кімнати зокрема.

Простір класної кімнати Нової української школи (НУШ) повинен відповідати викликам часу, нормам, які постійно змінюються в контексті змін соціуму. У процесі реалізації вимог до простору класної кімнати сучасного закладу освіти доцільно спиратися на ідеї вітчизняних педагогів і значний практичний досвід початкової школи України з кінця ХІХ ст. і до 1991 р., адже багато аспектів, відображених у Концепції НУШ щодо формування простору класної кімнати початкової школи, перегукуються з педагогічними ідеями й практичним досвідом минулого. Відповідно, вивчення й актуалізація історико-педагогічного досвіду формування простору класної кімнати початкової школи є нині надзвичайно цінними та актуальними для педагогічної теорії та практики початкової освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Значущість та вагомість дисертаційної роботи Петренко І. Ф. підтверджується тим, що вона є складовою частиною комплексного дослідження кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету «Теоретичні й методичні основи підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ» (державний реєстраційний

номер 0123U100075). Тема дослідження затверджена вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 31 жовтня 2019 р.), узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 26 листопада 2019 р.).

Наукова новизна дисертаційної роботи.

Дисертанткою здійснено значний обсяг дослідницької роботи, ґрунтовно проаналізовано значну джерельну базу. Суттєвими науковими результатами, представленими в дисертації Петренко І. Ф., є те, що вперше:

- системно й цілісно розкрито особливості формування простору класної кімнати в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних та культурологічних чинників досліджуваного періоду;
- систематизовано й узагальнено теорію і практику облаштування простору класної кімнати в історії вітчизняної початкової школи в досліджуваних хронологічних межах; комплексно й системно проаналізовано праці вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, в яких розглядалися питання шкільних будівель, організації класних кімнат за означеного хронологічного періоду;
- з'ясовано, що трансформації у формуванні простору класної кімнати були пов'язані із завданнями, які ставила держава перед системою освіти, з урахуванням науково-педагогічних, ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог кожного етапу розвитку освіти й педагогіки.

Авторкою в процесі наукового пошуку уточнено зміст базових понять «класна кімната», «простір класної кімнати», «формування простору класної кімнати». Подальшого розвитку в дослідженні набули положення щодо необхідності врахування вимог до шкільних будівель і формування простору класних кімнат, які містилися в державних документах й були органічно пов'язані з постійним розвитком країни, державною політикою в галузі освіти України, специфікою освітнього процесу, матеріально-технічною базою кожного виокремленого етапу.

Заслуговує на увагу те, що до наукового обігу введено невідомі й маловідомі документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України; у музеях різних регіонів України й Польщі, що розширило джерельну базу й уможливило висвітлення особливостей формування простору класної кімнати початкової школи у визначених хронологічних межах.

Практичне значення отриманих результатів.

У роботі Петренко І. Ф. представлено нові науково обґрунтовані результати дослідження, які безсумнівно мають практичне значення, що полягає в можливості їх використання здобувачами вищої освіти під час вивчення

професійно-орієнтованих дисциплін, під час педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти, під час написання курсових та кваліфікаційних робіт. Фактичний матеріал щодо особливостей формування простору класної кімнати початкової школи України може використовуватися викладачами ЗВО під час укладання та вдосконалення змісту низки навчальних курсів, розробки навчальних дисциплін вільного вибору, які викладаються в процесі підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 013 Початкова освіта. Вчителі початкових класів певні положення дисертації можуть застосовувати в професійній діяльності під час формування освітнього простору класних кімнат Нової української школи. Матеріали дослідження можуть бути застосовані в системі післядипломної освіти педагогічних працівників; під час написання підручників, посібників, у діяльності наукових проблемних груп, гуртків.

Практична значущість роботи підтверджена використанням матеріалів та отриманих результатів дослідження в освітній практиці закладів вищої та загальної середньої освіти. Результати рецензованого дослідження впроваджені в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (м. Миколаїв), Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир), Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівне), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Умань), відокремленого структурного підрозділу «Дубенський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного гуманітарного університету» (м. Дубно), Рівненського ліцею «Гармонія» Рівненської міської ради (м. Рівне), Рівненського академічного ліцею «Престиж» імені Лілії Котовської Рівненської міської ради (м. Рівне).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.

Аналіз рецензованої дисертації Петренко І. Ф. дає підстави стверджувати, що мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження коректно сформульовані та логічно узгоджені. Використаний авторкою комплекс методів дослідження дав змогу досягнути розв'язання поставлених завдань.

Високий ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження підтверджується завдяки системному аналізу матеріалу, широкій і багатоаспектній джерельній базі з проблеми дослідження та її ґрунтовному опрацюванню. Варто підкреслити, що джерельна база складається з 431 найменування, з них 14 іноземними мовами, 37 архівних і музейних документів, що забезпечує вірогідність та обґрунтованість наукових положень і висновків дослідження. Позитивної оцінки заслуговує те, що дисертанткою відповідно до

проблеми дослідження джерельну базу роботи систематизовано за трьома підходами (проблемно-тематичним, хронологічним і персоніфікованим), розподілено на шість основних груп: нормативно-правові документи з питань організації освітнього простору; документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України (ЦДАВО України, ЦДІА, ЦДІАУ), у музеях різних регіонів України й Польщі; періодичні видання, у яких публікувалися різноманітні за видами, жанрами і походженням матеріали з проблеми дослідження; праці вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, у яких аналізувалися питання шкільних будівель, організації простору класних кімнат у визначених хронологічних межах; інтерпретаційні джерела; довідкова література. У дослідженні обґрунтовано та влучно розподілено історіографію проблеми за хронологічним та проблемно-тематичним підходами на три періоди відповідно до характерних тенденцій кожного з них: I період (1899–1917) – спроби реформування шкільної освіти в імперську добу, «педагогічна думка і школа в період визвольних змагань українського народу»; II період (1917–1991) – «формування національної шкільної політики», період становлення «української педагогіки як складової «російсько-радянської» культури»; III період (90-ті роки XX ст. – до наших днів) – «розвиток педагогіки і школи в Українській державі», створення національної системи освіти.

Дисертаційну роботу викладено на 363 сторінках, з яких 208 – основного тексту. Дисертація має чітку логічну структуру (анотація, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки). Зміст розділів відповідає визначеним меті та завданням дослідження.

У першому розділі з'ясовано сутність ключових понять із проблеми, здійснено всебічний аналіз їх дефініцій: початкова школа, училище, освітнє середовище, освітній простір, класна кімната, простір класної кімнати, формування простору класної кімнати, шкільні меблі, шкільна парта та ін. Високої оцінки заслуговує здійснений історіографічний аналіз кожного із визначених періодів, праць архітекторів, інженерів, лікарів-гігієністів, педагогів, психологів, присвячених проблемам формування простору класної кімнати (статті в журналах, дисертаційні дослідження тощо).

У другому розділі схарактеризовано простір класної кімнати міністерських і церковнопарафіяльних шкіл українських губерній наприкінці XIX – на початку XX ст., земської школи українських губерній наприкінці XIX – на початку XX ст., здійснено аналіз особливостей розвитку початкової школи на західноукраїнських землях, проаналізовано організацію простору класної кімнати початкової школи України у 20–30-ті роки XX ст. Проаналізовано проект зразкової класної кімнати Ф. Ерісмана, проекти земських шкіл відомих українських архітекторів К. Жукова, П. Альошина, О. Сластіона, Т. Мюнніха.

Дисертанткою доведено, що на формування простору класних кімнат початкової школи України наприкінці XIX – у першій третині XX ст. основний вплив здійснювали трансформаційні процеси, що відбувалися в суспільно-політичному, соціально-економічному житті тих країн, у складі яких перебували ці землі, система освіти та методи управління й організації освітньої діяльності в конкретній державі.

У третьому розділі розглядається специфіка формування простору класної кімнати початкової школи в Україні в 1939–1991 рр. відповідно до виокремлених підетапів (40–50-ті рр., 60-ті рр., 70–80-ті рр. XX ст.). Заслугове на увагу характеристика авторської організації облаштування простору класних кімнат початкової школи в 60-х рр. XX ст. (авторське проектування шкільних будівель і класних кімнат архітектором Й. Каракісом; авторські концепції українських педагогів-практиків, директорів шкіл І. Ткаченка, В. Сухомлинського, П. Лосюка), в 70–80-х рр. XX ст. (О. Захаренка, В. Білавича, М. Щетиніна, М. Гузика).

Заслугове на глибоке схвалення те, що дослідниця здійснила аналіз особливостей формування простору класної кімнати початкової школи в Україні у визначених хронологічних межах, охоплюючи широку географію (центральна Україна, північні та південні регіони, східні і західноукраїнські землі).

Здійснено актуалізацію історико-педагогічного досвіду у формуванні простору класної кімнати початкової школи в сучасній Україні, простежено витоки і засади сучасних вимог до формування простору класної кімнати НУШ. Дисертанткою переконливо доведено, що багато аспектів, відображених у Концепції НУШ щодо формування простору класної кімнати початкової школи, перегукуються з педагогічними ідеями й багатим практичним досвідом минулого, що представлено в укладеній таблиці 3.1. «Педагогічні ідеї і практичний досвід минулого та ключові положення Концепції Нової української школи щодо формування простору класної кімнати початкової школи».

Високої оцінки заслугове здійснена характеристика перспективних підходів до формування безпечного простору класної кімнати для дітей за умов пандемії COVID-19 та російсько-української війни: культурно-гуманістичного, системно-цілісного, ментально-емоційного, особистісно-розвивального, соціально-географічного, дистанційного, локально-постерного, просторового, коадаптивного, соціокультурного, середовищного, антропологічного, ергономічного, гігієнічного, інклюзивного та ін.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають завданням, свідчать про їх вирішення та реалізацію мети дослідження. Позитивне враження від роботи підсилюють додатки (34 додатки), які уточнюють, розширюють та візуалізують основні положення дисертації.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до чинних вимог. Стиль викладу матеріалів характеризується доступністю, логічною виваженістю. Рецензоване дослідження свідчить про вміння його авторки виконувати завдання на високому науковому рівні.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, опублікованих авторкою.

Результати дослідження представлено в 19 публікаціях дисертантки (17 одноосібних), із них 7 відображають основні наукові результати, з яких 6 в наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні; 8 – апробаційного характеру; 4 – додатково висвітлюють наукові результати. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, авторський внесок дисертантки становить від 50 % до 62 %. На основі аналізу змісту публікацій можна стверджувати про те, що в них повно викладено наукові положення та висновки дисертації.

Апробація результатів дослідження відбувалась на наукових конференціях різного рівня: 8 міжнародних, 16 всеукраїнських, регіональних, серед яких щорічні звітні наукові конференції викладачів, співробітників та здобувачів вищої освіти РДГУ.

Дискусійні положення, зауваження і рекомендації до змісту та оформлення дисертації.

Позитивно і високо оцінюючи наукові здобутки дисертантки, вважаємо за доцільне висловити певні побажання та пропозиції:

1. У першому розділі дисертантка визначає категорійно-поняттєвий апарат дослідження, з'ясовує сутність ключових понять, посилаючись на праці українських та зарубіжних учених різних історичних етапів розвитку педагогічно думки, серед яких, до прикладу, Аристотель, Демокрит, І. Ньютон. Вважаємо, що достатнім було б використання джерельної бази визначених темою хронологічних меж дослідження.

2. Вважаємо, що низку узагальнень щодо історіографії проблеми формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець XIX ст. – 1991 р.) доречно було б подати у формі таблиць з метою візуалізації значного обсягу інформації.

3. Враховуючи практичну значущість дисертаційної роботи, вважаємо доцільним представити результати дослідження проблеми формування простору класної кімнати початкової школи України у формі науково-методичного посібника.

Проте висловлені пропозиції мають переважно дискусійний характер і не впливають на позитивну оцінку результатів рецензованої дисертації.

Висновок. Аналіз дисертаційної роботи Петренко Інни Федорівни «Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)» дає підстави для висновку, що дослідження є самостійним, завершеним, відзначається актуальністю, науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю. Дисертація відповідає вимогам пп. 8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами), які висуваються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а також наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами) щодо оформлення дисертаційних робіт, а її авторка – Петренко Інна Федорівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки/Науки про освіту.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової,
інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного
гуманітарного університету

О. В. Боровець

